

stali v najdenišnici in bili kmalu oddani v rejo. Oskrbi osirotelih ali zapuščenih otrok so bile namenjene sirotišnice. Otroci so bili tukaj poleg oskrbe deležni tudi vzgoje in izobraževanja (učili so jih predvsem branja, pisanja, dečke tudi računanja, deklice pa ročnih del). V Ljubljani je pojav prave sirotišnice pomenila šele izgradnja Marijanišča 1882. leta. V tem času je kot zavetišče za deklice sirote deloval Lichtenturnov zavod. Avtorica se pri opisovanju posameznih zavodov dotakne tudi blaznic kot specializiranih bolnišničnih oddelkov za umobolne ter prisilnih delavnic in kaznilnic. V slednjih se je združevalo več funkcij: izvrševanje kazni, socialna kontrola ter socialno skrbstvo. Bile so korektiv proti beračenju in klateštvu. V teh ustanovah so se znašli nesocializirani posebniki, kot so klateži, potepuhi in cipe, pa tudi delomrzneži. Po eni strani so te ljudi izločili iz družbe in jih tako naredili »neškodljive«, po drugi strani pa so jih navajali na red in delo. Z delovno pedagogiko so želeli preprečiti število kriminalnih dejanj, saj je brezdelje veljalo kot vzrok za večino zločinov, obenem pa so na ta način dobili poceni delovno silo. Konec 19. stoletja so za osebe, mlajše od 18 let, začele nastajati poboljševalnice. V njih naj bi se delikventna mladina prevzgojila ter usposobila za delo, s katerim bi se lahko kasneje tudi preživljala. Onemogli in neozdravljivo bolni pa so našli zatočišče v hiralnicah. Poleg ljubljanske je bila znana tudi tista v Komendi. Zavod za gluhoneme je Ljubljana dobila leta 1900; do takrat so govorno in slušno prizadeti iz Kranjske bivali v Linzu in Gorici. Med ostalimi ustanovami na področju socialne politike avtorica omenja še druge, kot so Knafljeva ustanova za štipendiranje študentov s Kranjske na dunajski univerzi, nadalje Schellenburgove ustanove, ustanovo grofa Lamberga, številna dobrodelna društva, prve oblike otroškega varstva, Alojzijevišče kot zavod za revne in spodobne študente ljubljanske gimnazije in hkrati pripravljalni zavod za kasejši študij teologije ter še nekatere.

Objavljeno delo je nastalo kot rezultat avtoričinega nekajletnega intenzivnega dela na arhivskem gradivu v Arhivu Republike Slovenije, Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Knjigo odlikujejo berljivost, preglednost, pretanjen občutek za tematiko ter nenazadnje (in na žalost) tudi aktualnost. Širša dežela Kranjska se je namreč na pragu 21. stoletja še vedno in vedno bolj prisiljena ubadati z množico takih in drugačnih »ubogih« – ljudi, ki so jih družbene spremembe oropale človeka

vrednega življenja. Zgodovinarji si ne delamo utvar, da lahko naše početje vpliva na sedanost in komurkoli olajša položaj ali ponudi instantno rešitev za tovrstne probleme – tu smo, da pišemo o preteklosti, da iztrgamo pozabi ljudi in dogodke, ki nas vedno znova prepričujejo, da je v sedanosti zelo malo resnično novega.

Marija Počivavšek

TI BI VUKA DA NA'RANIŠ, A DA TE NE UJEDE

Dragan Matić, Nemci v Ljubljani 1861–1918. - Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002. - (Historia: znanstvena zbirka Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani; 6), 464 strani.

Slovensko zgodovinopisje se v prikazovanju naše zgodovine med letoma 1848 in 1918 ni moglo izogniti tudi nemško-slovenskim nacionalnim bojem. Nemški tabor je pri tem prikazovalo zelo na splošno in se ni spuščalo v razlike med posameznimi mesti, strujami in osebnostmi. Resnejših in poglobljenih študij nemštva v Celju in na Spodnjem Štajerskem se je prvi lotil Janez Cvirn v drugi polovici osemdesetih let preteklega stoletja. Njegove številne razprave in monografije pa so več kot prepričljivo pokazale, da spada tudi nemška stran v naših krajih oziroma nemštvo s svojim deležem v našo, slovensko zgodovino.

Tudi Dragan Matić se dobro zaveda, da je treba na preteklost gledati kot na celoto, z vsemi ljudmi, ki so živeli na naših tleh, z vsemi akterji zgodovine, ki so imeli na dogajanje v preteklosti zdaj večji zdaj manjši vpliv. S svojim obsežnim delom o Nemcih v Ljubljani, ki temelji na nepregledni vrsti arhivskega in časopisnega gradiva, je Matić torej zapolnil vrzel, ki je zijala v dosednji podobi ljubljanske zgodovine.

Ljubljana je kljub slovenskemu narodnemu pomenu in gorečnosti vse do konca 19. stoletja ohranjala zanimivo dvojnost. Kljub večinskemu slovenskemu prebivalstvu je mesto dajalo vtis strnjene in številčne nemške poselitve. Popis leta 1880 je v mestu zabeležil dobrih 20 % Nemcev,

katerih gospodarska in jezikovna moč sta bili nedvomno precej večji. Nemščina se je ohranila kot občevalni jezik višjih slojev pa tudi najboga-tejši meščani so se šteli pretežno za Nemce.

Nacionalna opredelitev Ljubljancanov se ni ravna po maternem jeziku ali poreklu. Rojeni Nemci so se večkrat pridružili Slovencem (npr. ljubljanski župan Etbin Henrik Costa), rojeni Slovenci pa so se v mnogo večji meri usmerjali nemško (npr. Karl Deschmann - Dragotin Dežman) in postajali tarča slovenske stranke, ki je svoj glavni gnev zlivala zlasti nanje, na nemčurje oziroma nemškutarje, ki jih je imela za narodne izdajalce in odpadnike. Tisti Ljubljanci in Kranjci, ki so se čutili tako Nemce kot Slovence, so se zaradi neizprosne logike političnega razvoja morali pozneje opredeliti za eno ali za drugo stran.

Matić je svojo knjigo razdelil na sedem poglavij, ki pokrivajo obdobje od leta 1861 do 1918. Poglavja *Ambroževa* in *Costova doba ter Vmesni čas* se ubadajo z obnovo ustavnega življenja v šestdesetih letih 19. stoletja, ko je v Ljubljani za kratek čas prevladala slovenska stranka, ki je po spopadu v Šantlovi veži leta 1867, ki je bil tudi prvi pravi nemško-slovenski izgređ oziroma obračun ter povod za poseg centralne oblasti, izgubila oblast na magistratu. Napočil je konec slovenske navzočnosti v ljubljanskem občinskem svetu za dolgo vrsto let in nastopilo je obdobje nemške Ljubljane. Na magistratu se je utrdila ustavoverna stranka, sestavljena iz ljubljanskih nemškutarjev – ustavovercev in maloštevilnih pravih Nemcev. Kranjski ustavoverci so si prizadevali za dosledni protifederalizem, antiklerikalizem in nemški nacionalni interes.

V poglavju *Dolgi pohod ustavoverne stranke na oblast v deželi Kranjski 1870– 1877 in kratkotrajna popolna prevlada te stranke 1877–1879* Matić piše o času, v katerem je peščica Nemcev in nemško čutečih kranjskih liberalcev (nemškutarjev) kljub izraziti slovenski večini na Kranjskem z vladno pomočjo pridobivala čedalje večjo oblast in v letih 1877–1879 dosegla skoraj popolno prevlado. Poraz Slovencev na deželnozborskih volitvah leta 1877 je namreč prinesel nemško večino v kranjskem deželnem zboru.

Pozicije, ki so si jih ustavoverci pridobili do leta 1879, so s prihodom Taaffejeve vlade, ki se je v parlamentu naslanjala na Slované in nemške konzervativce ter nastopom novega, slovenske-

ga deželnega predsednika barona Andreja Winklerja, začeli izgubljati. V letih 1880–1882 se je začel čas strmega padca kranjske ustavoverne stranke, ki mu je posvečeno posebno poglavje. Za ta čas je značilno odkrito nasprotovanje Taaffejevi vladi, ki naj bi delala v škodo nemškega naroda in naj bi bila lutka v rokah Slovanov. Javno mnenje o tem, koga podpira vlada in koga je perspektivno voliti, se je dokončno prevesilo na slovensko stran. Prejšnji pritiski ustavovercev na volivce so uplahnili, ostalo jim je le še to, da so nemočno sramotili slovenske kandidate in prva-ke. S Taaffejevim obdobjem se je torej končala kranjskim ustavovercem prijazna oziroma naklonjena doba.

Z letom 1882 je bilo konec nemške vlade na magistratu in politične vloge ljubljanskega Ustavovernega društva. Ljubljana je dobila slovenskega župana Petra Grasselija, leta 1883 pa je kranjski deželni zbor dobil slovensko večino, s čimer se je začela agonija kranjske ustavoverne stranke, ki je trajala vse do leta 1893. Kranjski Nemci so v tem času uspešno odbili vse napade na svojo finančno in izobraževalno podlago. Pod svojim nadzorom so obdržali Kranjsko hranilnico, nemščina pa je uživala dokaj ugoden položaj v šolstvu.

Kranjsko nemštvo je v svojih idejno-političnih usmeritvah nihalo med odkrito nacionalno opredelitvijo in precej nadnacionalno razglašanim liberalizmom, s čimer naj bi v svoje vrste pritegnili večino inteligence (tudi slovenske). V skladu z liberalno doktrino je veljalo, da so za politično odločanje primerni tisti, ki so izobraženi oziroma imajo primerno lastnino, da je treba povečati vpliv tistih, ki že imajo volilno pravico, nikakor pa ne pripustiti v javno življenje drugih slojev.

Vodja kranjskih Nemcev v letih 1894–1908 je bil baron Josef Schwegel. V njegovem času se je kranjska nemška stranka vrnila v dejavno politično življenje, svojo dejavnost pa je usmerila v igranje vloge odločilnega dejavnika v trenju med slovenskim katoliškim in liberalnim taborem. V letih 1895–1905 so kranjski Nemci sklenili zvezo s slovenskimi liberalci.

Leta 1908 so klerikalci pod Šušteršičevim vodstvom prišli do absolutne večine v deželnem zboru in neomejene oblasti na Kranjskem. Za kranjske Nemce nova politična situacija ni prinesla usodnih posledic. Kljub ideološkim razlikam, ki

so nastopile v njihovih vrstah, so ohranili potrebno enotnost glede zaščite bistvenih narodnih interesov. Račune jim je dodobra prekrižala šele prva svetovna vojna in z njo povezan razpad dvojne monarhije. V novi državi so ostali brez premoženja, izginili pa so tudi s političnega, kulturnega in gospodarskega prizorišča.

Da v številnih ljudeh še vedno tiči nekakšen prastrah pred pisanjem o tovrstnih "neprijetnih" temah, dokazuje tudi komentar enega izmed poslušalcev na predstavitvi Cvirnovega Trdnjavskega trikotnika, ki sem ga izbral za naslov tega po-

ročila. Pri pisanju o politično občutljivejših temah, povezanih z različnimi "okostnjaki iz omar" se sicer kaj lahko ujamemo v pasti različnih „znanstvenikov“ in „ekspertnih skupin“, zato je potrebno pri pisanju takih občutljivih zgodb in še posebej skrbno postavljati hipoteze in formulirati svoje izsledke. Edino smiselno je, če se tega početja lotijo pronicljivi, izobraženi in trezni raziskovalci. Samo na ta način lahko tudi prej omenjenim „znanstvenikom“ in „ekspertom“ zaželimo le prijetno branje – to pot brez hranjenja volkov.

Aleksander Žižek